

MAKALELERLE
MARDİN

IV
ÖNEMLİ SİMLER
DİNİ TOPLULUKLAR

Hazırlayan
İbrahim ÖZCOŞAR

İstanbul-2007

YAŞAR KEMAL'İN ROMANLARINDA YEZİDİLİKLE İLGİLİ İNANÇLAR

Mümin TOPCU*

Bildirimizde, Güney Doğu Anadolu'da çoğunlukla da Mardin'de yaşayan Yezidilerle ilgili Yaşar Kemal'in "Kimsecik" üçlüsünde "Yağmurcuk Kuşu, Kale Kapısı ve Kanın Ses; "Bir Ada Hikayesi" dördlüsünün "Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana" romanlarında işlenen inançlar başta olmak üzere verilen önemli bilgiler üzerinde duracağız. Bu inançları halka inancı, şeytana tapma, kutsal mekan Lalişteki Şeyh Adi bin Misafir'in dergahı, güneşe, toprağa, ateşe tapma, ilk ışık dua etme, adam öldürme, Yezidilerin hazinesi, kara yılan (ejderha) ve tavus kuşuyla ilgili inançlar şeklinde özetleyebiliriz.

Otobiyografik bir roman olan Kimsecik üçlüsünde Yaşar Kemal'in ailesi, I. Dünya Savaşında Rusların Doğu Anadolu'yu işgali sırasında Van'dan Çukurova'ya göçer. Savaşta kimsesiz kalmış binlerce çocuk ortalıkta dolaşmaktadır. Bu göç esnasında Mustafa'nın (Yaşar Kemal) babası, yolda yaralı ve kimsesiz bir çocuk bulup, yanlarına alarak onu evlat edinir. Geçmişi belirsiz olan bu

* Mümin TOPCU Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanı

çocuğun, ailesi öldürülmüş Yezidi çocuklarından biri olabileceği ihtimalinden hareketle, Yezidi inançları anlatılır.

“Bir Ada Hikayesi” roman serisinde, Sarıkamış savaşında Osmanlı ordusu bozguna uğrayınca bazı askerler, firar edip güneye, batıya, Orta Anadolu’ya gelirler ve köyleri talan ederler. “Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana” romanında bu askerlerden biri olan Abbas’ın hikayesi geri dönüşlerle (flash-back) anlatılır. Abbas’ın başından geçenler anlatılırken Yezidi kırımından, Yezidilikle ilgili inanışlardan sıklıkla bahsedilir.

Kale Kapısı 13-14-16-19-51. ve Kanın Sesi 442. sayfalarda halka çizme inancı anlatılır. Salman kendisini evlat edinen babası İsmail Ağayı hançerle öldürür. İsmail Ağa’nın adamları ile oğlu Mustafa ve Salman arasında mücadele anlatılırken Salman’ın Yezidi olabileceğinden hareketle “halka inancı” anlatılır. İsmail Ağanın oğlu Mustafa ve adamları, Salman’ın etrafına halka çizip, daraltarak onu yakalayıp öldürmeye çalışırlar. Salman ise halkanın bitirilemediği yerden kaçar. Çizginin bitirilebilmesi durumunda Salman’ın, halkanın dışından birinin müdahale etmemesi halinde, ölünceye kadar içerde kalacağına inanılır. Bu inanç, Salmanla yapılan mücadele esnasında tekrarlanan en önemli motiflerden biri olarak dikkat çeker.

Kanın Sesi 442’de Mustafa, Salman’ın etrafına halka çizer ve Salman, Mustafa’nın çizdiği halkayı sanki o çizgi hiç çizilmemiş gibi geçer. Mustafa bu duruma şaşırarak: “bu Salman Yezidi değil, dedi. Yezidileri Mardin’de, çöldeki tepelere getirdiler, tepenin eteğine bir adam bir geniş çizgi çizip sonra gider. Yezidiler, yedi gün yedi gece orada, onları bekleyen bir nöbetçi olmadan çoluk çocuk, yüzlerce, güneşin altında aç susuz kalarak beklerler, canlarını kurtarmak için çizgiyi aşamazlar. Yedi gün sonra atlara adamlar gelir ve hepsini kılıçtan geçirir. Burada Yezidilerde halka inancının ne kadar kuvvetli olduğuna dikkat çekilerek “Salman Yezidiliği bilmiyor, çocuk, yazık, unutmuş.” sözleriyle onun çizilen halkayı aşmasının sebebi ortaya konulur. Yezidilerdeki halka inancı, Yaşar Kemal ve Murathan Mungan’ın eserlerinde, Yezidilere ait bir inanç olarak anlatılırken, Yezidilerin inanç sistematığıyla ilgili bilgiler veren dini ve akademik kaynaklarda bu konuyla ilgili yer alan bilgiler sınırlıdır.

Yağmurcuk Kuşu 381’de Köylüler, Salman ve annesi üstüne söylenceler çıkarırlar. Söylencelere göre Salman’ın annesi Zeynep, oğlu ve kocasıyla Araplardan kaçarak Yezidilerin içine sığmır. Onlarla birlikte doğan güneşe yüzlerini dönüp, günün ilk ışığı toprağa düşerken, ilk ışıklarla birlikte başlarını toprağa koyup, doğan güneşe, ışıklara karşı türküler söyledikleri anlatılarak Yezidilerin temel ibadetlerinden olan doğan güneşe dönüp ilk ışıklarla birlikte ibadet etmeleri anlatılır. Geceleri çölde ateş yaktıkları söylenerek Yezidilerdeki ışık yaymasından dolayı kutsanan ateş inancına gönderme yapılır ve bu közlerin üstünde ceren etleri kızarttıkları ve közlerin başında sabaha kadar mor şarap içtikleri anlatılır. Yezidilerde şarap içmenin haram olmaması vurgulanır. Sonunda ise ilk ışık inancından bahsedilerek, dünyanın ilk ışıkla kurulduğu ve insanların da ilk ışıklarla yaratıldıkları vurgulanır.

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 247’de Sarıkamış’ta bozguna uğrayan ve ordudan kaçan askerler, çeteler, bir kısım halk, Kürdü, Arabı, Türkü silahlanıp Yezidi avına çıkarlar. Liderliğini Genç Bey’in yaptığı gruba Poyraz’ın içinde bulunduğu küçük, bitkin, yılgın birlik de ister istemez katılır.

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 248-249’da Genç Bey, emri altındakilere, Yezidilerin kutsal mekanı olan Laliş’te, çok altının ve Yezidinin olduğunu, Şeytanın evinin de orada bulunduğunu ve Şeytanın da orada yaşadığını söyleyerek, Laliş’e gidince çok Yezidi öldürebileceklerini belirtir. Burada Yezidi kırımına iki sebep gösterilir. Birincisi Laliş’teki altınlar, ikincisi ise inanç farklılığıdır. İnanç farklılığı kırımın bir sebebi olmaktan ziyade birinci sebebi gerçekleştirebilmek için bir yardımcı unsurdur. Kırımı gerçekleştirebilmek için inanç farklılığını ön plana çıkaran Genç Bey, “Yezidiler Şeytana taparlar, Şeytan da Allanın en büyük düşmanıdır, onun için biz Şeytanı öldürmeye gittiğimiz için, şehit düşersek, doğru, sorgusuz sualsiz Allahın cennetine gideriz.” diyerek adamlarını, Yezidilerle savaşmaya ikna etmek için “Şeytana tapma” inancını ön plana çıkarır.

Daha sonra Yezidi kırımını yazar, inanç farklılıklarına ve ganimet elde etme isteğine bağlayarak, toplumda Yezidilik telakkisi, Yezidilerin inançları, servetleri hakkında efsanevi bilgiler verir. Genç Bey’in ağzından anlatılanlar bize Yezidilikle ilgili inançlar hakkında

ipuçları vermekle birlikte, bu anlatımların daha önemli yanı toplumumuzun Yezidilere bakış açısını ortaya koymasındır.

Yazar, Genç Bey'in ağzından Yezidilerle ilgili efsanevi bilgiler vermeye devam eder. Şeytanın evinin duvarları, çatısı, eşik taşı dahi altındandır ve Yezidilerin hazinesi de büyük avlunun ortasındaki havuzun altında üç yüz katır yükü altındır ve bu hazineyi kara yılan (ejderha) ile dev tavus kuşu suretine girmiş Şeytan korur. Hazineyi elde etmek için Genç Bey'in askerleri, yılanı ve tavus kuşunu öldürmek zorundadır ve bunlardan, yedi başında yetmiş akıl olan, Nuh Tufanında Hazreti Nuh'a Şeytanla birlikte isyan eden ve gemiden kovulan; Adem babamız devrinde de Şeytanla birlikte Allah'a, ve Hazreti Adem'e isyan eden ve cennetten kovulan yılanı öldürmek kolay değildir. Çünkü bunlar hem Allah'a hem de Hazreti Nuh'a isyan etmişlerdir. Hazreti Nuh, kendine isyan eden, gemisini delen yılanla Şeytanı gemisinden kovmuş ve yılan da Şeytanın sırtına binip, sular çekilince Laliş'e inmişlerdir. Hazreti Nuh, Şeytanla yılanı gemisinden kovmasaymış, hiçbir yaratık olmaz, dünya Şeytanla yılanla kalırmış.

Burada Laliş'in huzurdan kovulmuşların ve lanetlenmişlerin yurdu olduğuna dikkat çeken Genç Bey, adamlarını Yezidilerle savaşmaya ikna etmek için "Şeytana tapma" inancını efsanelerle destekleyerek ve bu inancı ön plana çıkartarak adamlarına, Laliş'e gidip Şeytanla yılanı, onlara tapanları öldürmeyi teklif eder, kabul etmezlerse tek başına gideceğini, Şeytanı öldüreceğini, sonra de cennette gidip orada ebediyen yaşayacağını söyler. Bu telkinlerle adamlarını ikna eden Genç Bey, emri altındakilerle yola koyulur. Laliş'e varınca adamlarının yarısı attan inmeden Yezidiler tarafından kurşunlanarak öldürülür. Kalan adamlarıyla birlikte geri çekilirler. Geceleyin uyurlarken Poyraz, arkadaşlarıyla kaçarak, Urfa'ya gelir ve askerler tarafından tutuklanır. Orada Fransızlarla savaşan askerlere katılır ve onları, Urfa'dan çıkarırlar. Daha sonra da Bedevi Araplarla mücadele ederler. Bedevi Arapların adamlarından biri, Abbas'ın da içinde bulunduğu askerler tarafından öldürülür. Kan davası gütmeye gelen Bedevi Araplar, Abbas'ı öldürmek için takibe başlarlar. Abbas kaçarken yaralanır ve Emir'in çadırına sığınarak canını zor kurtarır.

Emir'in koruması altında yaraları iyileşen Abbas, ondan Yezidilerin inançları, hayata bakış açıları, dinleri, dilleri hakkında bilgiler alır. Yezidilerle ilgili "Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana" romanında 254. sayfaya kadar anlatılanlar, Genç Bey'in ağzından Abbas'a ve arkadaşlarına anlatılır ve bunlar anlatılırken Yezidi kırımını gerçekleştirip ganimet elde etme amacı güdülür. Bundan sonra anlatılanlar ise farklı bir özellik arz eder. Çünkü Emir tarafından Abbas'a anlatılanlar, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 257'de "Ben İstanbul'da, Fransa'da okurken arkadaşlarıma Mezopotamya'yı, Mezopotamya tarihini, insanların anlatıyordum. Bu arada da bir gün Yezidileri anlattım onlara." diyen Emir'in ağzından verilmiş olup, Yezidiler hakkında akademik sayılabilecek bilgiler içerir.

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 254-256'da Emir, Abbas'a Yezidiler'in kutsal mekanı Laliş'te Yezidilerin, Şeyh Adi bin Misafir'in dergahına yüz sürdüklerini belirtir. Asker kaçaklarının, Kürtlerin, Türklerin, Arapların Yezidi soykırımları yaptığını söyler. Yezidi kırım sebebiyle "Fırat'ın, günlerce, aylarca insan ölüleriyle dolup taşıdığını "Fırat suyu kan akıyor baksana" diyerek "Bir Ada Hikayesi" roman dördüncüsünün birinci cildinde bu ifadeyi roman ismi olarak kullanır ve ayrıca "Dicle günlerce, aylarca insan ölüleriyle doldu da taşı." diyerek Yezidi kırımından bahseder.

Ayrıca Laliş'te Yezidilerin, Şeyh Adi bin Misafir'in dergahına yüz sürdüklerini belirtilerek Yezidilerin önemli ibadetlerinden biri olan Haç ibadeti anlatılır. Yezidiler, Ekim ayının ilk haftasında Irak'ta bulunan Şeyh Adiy'in mabedini ziyaret edip hac ibadetlerini yerine getirirler.

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 259'da Emir, Abbas'a seni Şeyh Adi bin Misafir'in dergahına götürüyüm. Çok ilginçtir. Laliş, sanıyorum ki kutsal bir koyaktır, belki de Sümerlilerden bu yana. Belki de ilk ateşin parladığı yerdir. İnsan Laliş'e varınca, bu dünyadan her şeyiyle ayrılıyor, başka, büyülü bir dünyaya giriyor, burada doğmuş büyümüşçesine hemen oraya alışıyor, bir daha da oradan ayrılmak istemiyor. Buraya gelip de bir daha dışarıya hiç çıkmayan çok kişi biliyorum." diyerek Yezidilerin kutsal mekanı Laliş'i anlatılır ve sonra da orada yer alan yılan tasvirinden bahseder. Şeyh Adi bin Misafir'in

türbe kapısının sol yanında bir buçuk insan boyundan uzun üç büklüm bir yılan tasviri; sağ yandaki duvarda da birçok büyümlü resim vardır.

Emir: “Bunlar Şeytana, güneşe, toprağa, ateşe tapıyorlarmış. O Şeytan ki Allah’a başkaldırmış. Kim gördü Şeytanı. Allah’ın huzuruna kim gitti? Bir yandan bakarsan Yezidiler haklı. Vareden ve yaratan ki topraktır, güneştir, sudur, havadır. Yezidiler günde üç kere, bir sabah gün doğarken, bir kez de tam öğleyin, güneş tepedeyken, bir de gün batarken yönlerini güneşe dönüp dualarını okuduklarının belirterek Yezidilerin inançlarını yüceltip onların bütün sürgünlere, işkencelere, aşağılanmalara gösterdikleri direnci takdir ederek: “Şu insanoğlunda öylesine bir güç var ki tükenmiyor, çürümüyor, ölmüyor, toprak gibi, ışık gibi, su gibi. Ben Yezidi değilim, ama onların direnme güçlerini, insanlıklarını, dostluklarını seviyorum, onların dirençlerine saygı duyuyorum.” diyerek Yezidilerin dirençlerini, insanlıklarını yüceltir, onların insan öldürmediklerini, insan öldürenlerin Yezidilikten çıkarıldıklarını anlatır; savaşı, kırım olarak görmelerine ve savaşa katılmamak için direnmelerine dikkat çeker.

Emir, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 256’da Yezidilerin bizim gibi kalıplaşmış dualarının olmadığını, herkesin güneşin karşısında içinden o anda ne geçiyorsa güneşe söyleyerek ibadet ettikleri anlatır. Daha sonra Emir, Yezidilerin ibadet şekli üzerinde değerlendirmeler yaparak:

“Belki de insan soyunun şimdiye kadar söylediği en güzel dualar bunlardır. Belki de en güzel türküler, en güzel şiirler bu dualardan çıkmıştır. Belki de Mezopotamyanın bütün destanlarının temelinde bu dualar vardır.” diyerek duaların halk kültürü üzerindeki katkılarına dikkat çeker.

Emir: Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 256’de “İnsanlık çok eskidir oğlum. Milyonlarca, milyarlarca insan, milyarlarca düşünce yaratmışlar. Milyarlarca destan, türkü, şiir yaratmışlardır. Şu insanların birinci derdi de kendinin ve insanların gizine ulaşma çabası olmuştur. Bugün, insan evrende insanı bildiği kadar hiçbir şeyi bilmez. İnsan, insan olduğundan bu yana öldürmekten, savaştan iğrenmiştir ya gene de öldürmüştür.” diyerek insanlığın milyarlarca yılda oluşturduğu düşüncelerin, birikimlerinin, destanların, türkülerin, şiirlerin “insan gizine ulaşmada” ve “insanı

tanımada” önemli unsurlar olduğu vurgulanır. Yüzyıllar boyu insanların birbirlerini öldürmede de bir gizemin bulunduğunu ve bu gizeme ulaşmak için de insanlık birikiminden faydalanma çabasında olduğuna dikkat çeken Yaşar Kemal, Bosquet ile yaptığı bir konuşmada: “İnsan gizemine hep varmağa çalıştım, benim maceram insan gizemine varmak içindi. Düş gücüne gelince o gün de bu gün de sonsuz düşler kuruyorum. Düş gücünü yitiren insanın hiç ümidi olur mu? Umut düş gücünün yarattığı ve insanoğlunun yarattığı en büyük değerlerden birisi değil mi? İnsan umut yaratmadan yaşayabilir mi? İnsanı ölümsüzlük düşüncesine götüren yarattığı umut ve gizem değil mi?” (Bosquet 1993: 85) diyerek onun romanlarının temellerini oluşturan kültürel unsurlar altında ele alınan yapıyı “gizem-düş-umut-ölümsüzlük düşüncesi” şeklinde özetleyebiliriz.

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 267. sayfadan sonra Abbas, ismini Bedevi Arapların takibinden, öldürülmekten kurtulmak için Emir’in de isteğiyle, “Poyraz Musa” olarak değiştirir.

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 262’de Emir’in çadırına sığınan Abbas, Yezidilerin de kendisini, öldürme düşüncesiyle takip edeceğinden şüphelenir ve Emir: Yezidiler de senin burada olduğunu öğrenmişler. Yalnız onlar, ne yaparsan yap, insan öldürmezler. Şeyh Adi’nin türbesine girsen, özür dilemeye geldin sanırlar, sana saygıda kusur etmezler.” diyerek Yezidileri yüceltir.

Melek Tavus inancı Yezidilik inançlarında önemli bir yer tutar. “Melek Tavus, hiçbir şey yokken vardır. Melek Tavus Tanrını katında mütemadi olarak Yezidilerin sıkıntılarını gidermek ve onlara yardım etmek için yeryüzüne gelir.” (Taşgin 2005: 20)

Romanda sık tekrarlanan bir motif de gün ışıırken bir kez öten fakat kendisi görünmeyen ak bir kuştur:

Bu kuş Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 263’de “Eski Mezopotamya dinlerinin bir tanrısı olacak bu.” ifadesiyle Yezidilerin “Melek Tavus” inancına göndermeler yapılır. Kimsenin görmediği bu kuşu görünmemesi sebebiyle herkes değişik bir şekilde tasvir etmiştir.

“Yezidilik inancında Tanrı, dünyanın koruyucusu değil sadece yaratıcısıdır. O, faal değildir ve dünya ile ilgilenmemektedir. Tanrı iradesinin faal ve yürütücü uzvu, Tanrı’nın ikinci şahsiyeti olan Melek Tavus’tur. Melek Tavus, Tanrı ile bir, çözülmez bir şekilde Tanrı’ya

bağlıdır. Bu anlamda Yezidiler, tek tanrılı olarak kabul edilebilirler. Ancak Yezidi inancında, Tanrı ile insan arasında vasıta olarak hizmet gören yarı ilahlar bulunmaktadır. Yezidilere göre; Melek Tavus, bir iyilik tanrısıdır.” <http://dunyadinleri.com/yezidilik.htm>

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana 268’de Melek Tavus inancında iyilik tılsımı inancına paralellik arz eden gövdesi lapis, başı, kanatları, kuyruğu altın iyilik tılsımı bir kuş anlatılır. Emir Sultan tarafından Poyraz Musa’ya hediye edilen bu kuş, iyilik tılsımı olmasının yanı sıra, Yumurtasından yedi bin yıl önce çıkmıştır ve her sabah öter, kuşu üstünden ayırmadığın zaman insana hiçbir kötülük yaklaşamaz.

Yaşar Kemal, Yezidilik inançları ve Yezidi kırımıyla ilgili “Yağmurcuk Kuşu, Kale Kapısı, Kanın Sesi, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana” romanlarında teferruatlı bilgiler vermektedir. Biz bu çalışmamızda roman kurgusu içerisinde anlatılan bilgileri, özellikle Yezidilik inançlarıyla ilgili anlatılanları, değerlendirmeye çalıştık. Bunun yanı sıra bu romanlarda sıklıkla Yezidi kırımından bahsedilmektedir. Yezidi kırımının olup olmadığı tartışmasını tarihle ilgili çalışmalar yapanlara bırakıp, burada Yezidilik inançlarının Yazidi Kırımıyla birlikte anlatılan bölümlerine, inançlarla ilgili olmak şartıyla, çalışmamızda yer verdik.

Yaşar Kemal, gençliğinde Adana’da, önde gelen folklor ve halk edebiyatı araştırmacılarımızdan Pertev Naili Boratav’dan, derleme metotlarını öğrenir. Daha sonra Güney Doğu Anadolu bölgesi başta olmak üzere Anadalu’nun çeşitli bölgelerini gezer, röportajlar yazar, derlemeler yapar. Yazarın romanlarında geçen bilgileri değerlendirirken, bunların derleme özelliği gösteren önemli bilgiler olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Burada anlatılan Yezidilikle ilgili inançların birçoğunun dini ve akademik belgelerdeki bilgilerle kıyasladığımızda birçok bilginin bu belgelerle paralellikler gösterdiğini bazen de onları aştığını görmekteyiz, bu da Yaşar Kemal’in romanlarında yer alan bilgilerin önemini artırmaktadır. Ayrıca bu bilgileri romanlarında işlerken diğer halk kültürü unsurlarında olduğu gibi yazarın, esas motiflere bağlı kalmak suretiyle işleyerek dönüştürüp roman kahramanlarına uyarladığı da göz önünde tutulmalıdır.

Bibliyografya:

1. Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, 2004, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul
2. Yağmuncuk Kuşu, 1995, Adam Yayınları, İstanbul
3. Kale Kapısı, 1995, Adam Yayınları, İstanbul
4. Kanın Sesi,1995, Adam Yayınları, İstanbul
5. Ahmet Taşğın, 2005, Yezidiler, Aziz Andaç Yayınlar, Ankara
6. Alain Bosquet,1993, Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor, Toros Yayınları, İstanbul